

Dr.
 Nejla CEYHAN
Milli Eğitim Bakanlığı,
ceyhannecla@hotmail.com

HALİL İNALCIK'IN DOĞU-BATI ALGISI*

HALİL İNALCIK'S PERCEPTION OF EAST
AND WEST

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** **Makale Türü** | Araştırma Makalesi

04.02.2026 | **Date Received** **Geliş Tarihi** | 04.02.2026

14.04.2026 | **Date Accepted** **Kabul Tarihi** | 14.04.2026

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

  [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) | **License**

Lisans | [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Author Contributions | The authors contributed equally to the work.

Yazar Katkıları | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

* Bu çalışma 03/05/2024 tarihinde tamamlanan "Halil İnalıcık'ın Doğu - Batı Algısı ve Medeniyet Tarihine Katkısı" başlıklı ve 867314 tez no'lu doktora tezinden türetilmiştir.

**Atıf
Citation**

Ceyhan, N. (2026). Halil İnalıcık'ın doğu - batı algısı. *Cihanşumul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 1-19.

HALİL İNALCIK'IN DOĞU-BATI ALGISI

ÖZET

Medeniyet tarihinin en kadim mücadelelerinden biri olan Doğu-Batı çatışmasını uluslararası kabul görmüş bir tarihçi olan İncalcık'ın penceresinden algısal boyutuyla ele almaya çalışan araştırmamız, İncalcık'a dair tarih ve medeniyet düşüncesi özelinde alana katkı sunmak üzere hazırlanmıştır. Halil İncalcık'ın Doğu ve Batı ilişkileri bağlamında şekillenen medeniyet algısı ve bu algının tarih yazımına nasıl yansıdığı konu edilmiştir. Bu bağlamda İncalcık'ın Doğu-Batı algısı ve kavramları kullanımı analiz edilmiş, iktisadî, sosyo-kültürel, siyasî ve hukukî meseleler bağlamında Doğu'ya ve Batı'ya olan yaklaşımı objektiflik çerçevesinde değerlendirilmiş, ilişkilerine yönelik İncalcık bakışı incelenmiştir. Milliyetçi tarih kimliğine sahip olduğu iddia edilen İncalcık'ın metodolojik yaklaşımı ve Doğu ve Batı arasındaki ilişkiye yansıma şekli de ayrıca millî söylemler bağlamında irdelenmiştir. Özetle bu araştırmada, İncalcık'ın Doğu-Batı medeniyeti bağlamında ortaya koyduğu tarih yorumu tespiti çalışılmıştır.

Araştırma esnasında İncalcık'ın yazılı eserleri ve sözlü sunumları incelenmiş, içerik, doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bilgiler değerlendirilirken tema ortaya çıkartma, yorumlama, sebep-sonuç ilişkisi ve kuram oluşturma tekniklerine başvurulmuştur.

İncalcık'ın Doğu-Batı algısı tarihçiliğinin ve tarih yazımının anlaşılması bakımından oldukça önemli iken medeniyet tarihi ve felsefesi açısından meseleyi ele alan bir çalışmanın bulunmayışı bu araştırmanın önemini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halil İncalcık, Doğu, Batı, Medeniyet, Tarih Yazıcılığı.

HALİL İNALCIK'S PERCEPTION OF EAST AND WEST

ABSTRACT

Our research, which attempts to examine the East-West struggle one of the most ancient struggles in the history of civilization—through the lens of internationally recognized historian Halil Inalcik, focusing on its perceptual dimension, has been prepared to contribute to the field specifically in terms of Inalcik's thoughts on history and civilization. It examines Halil Inalcik's perception of civilization shaped by East-West relations and how this perception is reflected in historiography. In this context, Inalcik's perception of East-West and his use of concepts are analyzed, and his approach to the East and West in the context of economic, socio-cultural, political, and legal issues is evaluated within the framework of objectivity, and Inalcik's perspective on their relations is examined. Inalcik's methodological approach, which is claimed to have a nationalist historical identity, and the way it reflects on the relationship between the East and the West have also been examined in the context of national discourses. In summary, this study attempts to identify Inalcik's historical interpretation in the context of East-West civilization.

During the research, Inalcik's written works and oral presentations were examined, and the content was evaluated using document analysis methods. While evaluating the information, techniques such as theme extraction, interpretation, cause-and-effect relationships, and theory formation were used.

While Inalcik's perception of East-West is quite important for understanding historiography and historical writing, the absence of a study addressing the issue from the perspective of the history and philosophy of civilization increases the importance of this research.

Keywords: Halil Inalcik, East, West, Civilisation, Historiography.

1. GİRİŞ

Doğu ve Batı, medeniyet tarihinin temel kavramlarından. Bu iki medeniyet ortak coğrafyayı paylaşmaları münasebetiyle ortak tarihî bir geçmişe de sahip olmuştur. Aralarındaki etkileşim sonucunda çatışmalar yaşamış, ilişkilerinde girift bağlar etkili olmuştur. İktisadî rekabet ve ortak pazarlar, teknik gelişmeler, gündelik yaşam ve kültür, siyasî-askerî temaslar, inanç mücadelesi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin ilişki boyutlarını oluşturmuştur.

Doğu ifadesi; pek çok din ve medeniyeti¹ hatırlatsa da çoğu zaman kastedilen İslam dünyası ve Osmanlı Devleti, Batı'dan kasıt ise Hristiyan Avrupa ve Amerika olmuştur. Bu bağlamda İslam ve Avrupa yerine muadil bir kullanım olan Doğu ve Batı; medya-iletişim araçlarının propagandasıyla kültürel çatışma zemininde Batı tarafından anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Problemleri bir anlamlandırma gayreti olarak bu tavır, tarihî arkaplanda incelenmeye muhtaçtır.

Bu ihtiyaca cevaben Doğulu bir tarihçi olarak kabul edilen Halil İnalıcık'ın; Doğu ve Batı medeniyeti arasındaki mevcut ideolojik ve felsefî zıtlıklara rağmen meselelere objektif yaklaşımı medeniyet tarihi araştırmaları açısından örneklik teşkil etmektedir. 25'den fazla eserin ve 300'ü aşkın araştırmanın sahibi olan İnalıcık'ın Doğu-Batı algısını; metodolojisi, tarih yazımı ve felsefesi bağlamında değerlendirmek medeniyet tarihi çalışmalarının geleceği açısından hayati değerdedir. İnalıcık Osmanlı tarihi hakkında çok yönlü, çeşitli ve kapsamlı araştırmalar yapmış önemli ölçüde ilgisini sosyal, kültürel ve iktisadi problemler üzerinde yoğunlaştırmıştır.² Bu sebeple medeniyetlere dair söylemleri Doğu-Batı özelinde önem arz etmekte, günümüz için ifade ettiği anlam derinleşmektedir.

20. yüzyılda tarih, ilmî manada teşekkül etmeye başlamışsa da Batı bilim dünyasında ideolojik bir araç olarak kullanılmaya devam etmiştir. Osmanlı tarihinde otorite kabul edilen Halil İnalıcık'ın çalışmalarındaki Doğu-Batı medeniyeti algısının günümüzde Batı kaynaklı ve yanlı medya-iletişim yayınlarına karşın dikkate alınması tarihî gerçeğin tespitinde kaynak mesabesinde. İnalıcık tarih ilminin Batılılar tarafından ideolojik bir araç olarak kullanımına bir tarihçi olarak tabii şekilde tepkiseldir. Aydınlanma dönemiyle birlikte Avrupalı tarihçilerin dışlayıcı yaklaşımına karşı İnalıcık tarihçiliği reaksiyonerdir. Bu tepkisel-cevabî tavır, onun Doğu ve Batı medeniyeti algısının merkezinde durmaktadır.

Günümüzde medeniyetlerin öneminin artması, etnosentrik yaklaşıma vurgunun belirginleşmesi, çatışma kültürünün yaygınlaşması gibi değişimler göz önünde bulundurduğunda İnalıcık'ın Doğu-Batı algısının medeniyet tarihi alan çalışmalarının geleceği için alt yapı oluşturduğu görülmektedir. Medeniyet tarihi yazıcılığına katkıları ile alana tarz ve üslup açısından örneklik eden İnalıcık'ın tarih yazıcılığındaki öncülüğü; cevabî-tepkisel ve reaksiyoner tavrının yanı sıra metodolojik açıdan ve araştırma yaklaşımına kattığı anlamla değerlendirilmelidir.

Araştırmanın veri toplama sürecinde temel kaynak taraması yapılmış, mevcut kaynakların iyi tetkikine ve karşılaştırılmasına önem verilmiştir. İnalıcık'ın bütün eserleri taranırken ayrıca tarihçiliği üzerine yapılmış akademik çalışmalar, verdiği röportajlar, katkı sunduğu belgeler, tez danışmanlığı yaptığı akademik metinler de Doğu-Batı algısı bağlamında incelenmiştir. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde nitel araştırma tekniklerinden doküman/içerik analizi tercih edilmiş, veriler doküman analizi yöntemi ile toplanırken içerik analizi yöntemiyle anlamlandırılmış ve makalede yer alan alt başlıklara/ temalara ulaşılmıştır.

¹ Doğan Gün, "Bilimsel Gelişimin Temelindeki Doğu-Batı Etkileşimi," *Memleket Siyaset Yönetim* 9/22 (2014), s. 266.

² Selim Aslantaş, "Prof. Halil İnalıcık'ın (1916-2016) Akademik Biyografisi," *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 1/1 (2017), 112.

Konu itibariyle güncel, literatüre kaynaklık teşkil edecek şekilde özgün olan bu araştırma, alandaki İnalçık'a dair araştırma çeşitliliğindeki boşluğu doldurma iddiasındadır. İnalçık üzerine çok sayıda biyografik ve tarihçilik odaklı çalışma bulunmasına rağmen tarihçinin tasavvuruna analitik çözümleme ile yaklaşan bu makale, potansiyel olarak özgün bir problem alanına işaret etmektedir.

Çalışmada konu edinilen temel soru İnalçık'ın Doğu ve Batı kavramları etrafında şekillenen bir medeniyet tasavvurunun olup olmadığı varsa hangi yönde olduğu ve tarihçiden beklenen tarafsızlık ilkesini ihlal edip etmediği hususudur. Bu sebeple araştırmanın temel kaynaklarını, İnalçık'ın düşünce ve görüşlerine ulaşabilmemiz için kendi metin ve söylemleri oluşturmaktadır. Tarihçiliğine dair kaleme alınan çalışmalar konumuzla ilgili olduğu ölçüde dikkate alınmış, İnalçık hakkında yazılanlarla ilgili özenli bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Makale Doğu-Batı kavramsallaşması ve tarihi ile ilgili veri barındırmamaktadır. Doğu ve Batı'nın tarihsel-kavramsal inşa sürecini merak edenler "Doğu-Batı Kavramlaşması ve Medeniyet Tarihindeki Yeri"³ isimli çalışmamıza müracaat edebilirler. Doğu'nun ve Batı'nın kavramsal inşa süreci asıl konumuz olmadığından bu çalışmada, ontolojik açıdan kimlik kazanmış ve farklı medeniyet dünyalarını temsile evrilmiş Doğu-Batı nitelemeleri İnalçık'ın algısında yer aldıkları ontolojik, epistemolojik boyutla dikkate alınmıştır.

Literatürde İnalçık'ın Doğu-Batı düşüncesi hakkında spesifik yayına rastlanmamıştır. Bu sebeple kendi eserleri dışında farklı çalışmalara kaynakçada geniş şekilde yer verilememiştir. Hakkında tarihî öncülüğüne vurgu yapan makale düzeyinde çalışmalar bulunmakta, nehir söyleşi ve bibliyografya türü kitaplar mevcuttur. Ancak İnalçık'ın Türkiye'de araştırmalara yeterli düzeyde konu olmadığı, farklı disiplinler bağlamında spesifik çalışmalarda daha derin şekilde çalışılması gerçeği ortadadır. İnalçık'ı belirli yönlerden ele alan bu kaynaklar taranmış olup yakın ve ilgili görülen kısımlardan istifade edilmiş ancak direkt veri olarak çalışmamızda konunun spesifik oluşu sebebiyle yer edinmemiştir.

2. HALİL İNALCIK'IN DOĞU-BATI ALGISI

İnalçık'ın tarih yaklaşımı hakkında yapılan pek çok yayın onu Annales ekolü bağlamında kaleme almıştır. Annales ekolünün etkisi, tarihçiliğine katkıda bulunan noktalar yadsınamazsa da İnalçık'ın eserleri bu ekolü aşan pek çok özgün yöne ve içeriğe sahiptir. Pek çok etki ile şekillenmiş süreç içerisinde İnalçık'a ait bir ekolün varlığından yüksek sesle olmasa da bahsedilmeye başlanmıştır. Tarihçilik ekolleri arasına yerleşmesi kendisi tarafından erken görülürken ekol olma kapasitesinin farkında olduğu bilinmektedir.⁴

Ekolleşme noktasında ciddi akademik mirasa sahip olan İnalçık'ın tarih düşüncesini doğru anlamak; çalışmalarında yer verdiği arşiv bilgilerinden öte analitik okumalar yapmayı, bütün-parça-bütün şeklinde çalışmalarına yaklaşmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda eserlerinde yer edinen ve anlam derinliği olan kavramlar, dikkate alınması gereken temel enstrümanlar arasındadır. Bu kavramlar arasında Doğu'yu ve Batı'yı İnalçık'ın nasıl algıladığı ve anlamlandırdığı meselesi önem arz etmektedir.

Tarihçiler arasında kabul gören ortak bir tanımları olmayan Doğu ve Batı kavramlarını İnalçık da çalışmalarında tanımlamamıştır. Bu kavramlar tarihî süreç içerisinde yavaş yavaş inşa edilmişlerdir. Bu sebeple İnalçık Doğu ve Batı kavramlarını, ilintili boyutlarını dikkate alarak

---

³ Nejla Ceyhan, "Doğu-Batı Kavramlaşması ve Medeniyet Tarihindeki Yeri." *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 56-75.

⁴ Bülent Arı, "Halil İnalçık ve Tarih Yazıcılığı Metodolojisi", *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler* I. Cilt, (Ankara: 2022), s.23.

kullanmıştır. Bu dikkatin neticesinde tarihyazımında, tarihsel gerçekliğe ve bağlama göre değişen bir algı çeşitliliği görülmektedir.

Araştırmalarda çoğu zaman kavramlar, dinamik yapılarından soyutlanarak, imgesel sabitleri ile kullanılırken⁵ İnalçık, kavramların mahiyetinin; ait olduğu düşünce sistemine ve tarihi döneme, bilimsel macerasına, uygarlığa ve konjonktürene bağlı olarak başkalaşabildiği düşüncesindedir. İnalçık Doğu ve Batı kavramlarını anlam dinamizmine uygun kullanmıştır. Bu esnek kullanım, Doğu ve Batı kavramlarını ideolojik çerçevede tek bir anlamla yapılandırmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmaların dönemsel olarak kendi güncelliği içerisinde ele alınması görüşünde olan İnalçık; medeniyet tarihi alanında elde edilen verilerin zamanla değişebildiği görüşündedir.⁶ Bugün yazılan tarih elli sene sonra anlamsız olabilmektedir. Örneğin F. Braduel, nüfus ve para hareketinin toplumsal değişimdeki önemine dikkat çekerken Jacques Le Goff toplumları etkileyen faktörün zihniyet hareketleri olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple İnalçık tarihyazımına yön verenin; zihniyetler, anlayışlar olduğu ve tarih yorumunda tarihçinin kuramsal arka planının etkin olduğu görüşündedir.⁷ Nitekim İnalçık'ın tarihyazımı ve yorumu için aynı şey geçerlidir. Doğu-Batı'ya dair medeniyet okuması ve yorumu kuramsal arka planının etkisinde ve Doğu'dan yanadır. Bu yanlılığın dünya tarih çevrelerinden eleştiri almamış olması daima dikkate aldığı metodoloji kalkanı sebebiyledir.

İnalçık'ın Doğu-Batı algısının medeniyet tarihi planında derinlik kazandığı görülmekte, Doğu'ya ve Batı'ya bakışı inançtan kaynaklanan bir ikilem içermemektedir. Osmanlı ve Avrupa ilişkilerini çalışırken inanç farklılıklarından ziyade insan faaliyetlerinin yoğunlaştığı ticarî temasları işlemiştir. Devletler açısından dinler ve savaşları, halk nezdinde siyasal varlıklarını anlamlandırma noktasında önem taşısa da tarihî olaylardaki asıl etki İnalçık için iktisadîdir. Bu sebeple İnalçık'ın medeniyet tarihi yazımı; Müslüman Doğu'nun ve Hristiyan Batı'nın ilişkileri inanç meseleleri etrafında değil ağırlıklı olarak ticarî-iktisadî faaliyetleri, sosyo-kültürel ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. İnalçık için özellikle Osmanlı sosyal yaşantısındaki çok kültürlülük, bir arada yaşama başarısı önem arz etmektedir. Çünkü İnalçık Doğu-Batı tarihine; devletlerin, milletlerin ve kişilerin nazarlarıyla yaklaşmıştır.⁸

İnalçık'a göre Doğu ile Batı'nın tarihsel serüveni mütakabiliyet esaslıdır. Doğu-Batı tarihi iç içe ve etkileşimli bir yapıdadır. Entelektüel hayat, sanat-mimarî, moda, teknik gelişmeler, gündelik ve sosyal hayat bu yapının farklı yönlerini oluşturmaktadır. Osmanlı tarihini araştırırken ilişki ve etkileşim boyutlarını da inceleyen İnalçık, soyut tarih anlayışının ötesinde Batı'yı tamamlayan Doğu'yu, Doğu'yu kuşatan Batı'yı gözler önüne sermiştir. Coğrafi olarak geniş alanda hâkimiyet sağlayan Osmanlı tarihinin dünya siyaseti; İnalçık'ın tarihçiliğine ve Doğu-Batı algısına perspektif kazandırmıştır. Doğu-Batı tarihine; milletlerin ve fertlerin nazarlarıyla yaklaşmış, iki medeniyet arasındaki ilişkiyi; olaylar, tavırlar ve üçüncü şahıs görüşleri bağlamında ele almıştır.

İnalçık'ın Doğu-Batı algısı, Rönesans öncesi dönemdeki Akdeniz dünyası tarihçilerinin tutumuna sahiptir. Rönesans öncesi tarih düşüncesi gibi izole edici değildir.⁹ Onun için İbn-i Haldun, Reşidüddin, Herodot ve Thukydides gibi tarihçilerde gördüğümüz saf bilim düşüncesinin sonucu olarak bir Doğu ve Batı ayrımı yoktur. Bununla birlikte Batı'nın Doğu'ya karşı mevcut muarız

⁵ Ali Öztürk, "Sosyal Bilimlerde Kavram ve Olgu Modülasyonu Bağlamında Bir Tekno-Metodoloji Denemesi: Sekülerist Bilim İndirgemeciliğinin Din Kavram ve Olgusuna Yaklaşımı Örneğinde", *Sosyologca* 6 (2013), s. 61.

⁶ Nejla Ceyhan, Halil İnalçık'ın Doğu-Batı Düşüncesi, Ankara: TDV Yayınları 2024, s. 138.

⁷ İnalçık, "Yetkin Tarihçileri Nasıl Çalışıyor?" *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodolojisi*, 276; 07.04.2011 tarihli Bilkent Üniversitesi (Röportaj).

⁸ Halil İnalçık, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", *Doğu-Batı Makaleler I*, İstanbul: 2018, s. 211-236.

⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı*, İstanbul 2007, s. 9-10.

tavrı İnalıcık'ın Doğu-Batı algısına etki etmiştir. İnalıcık çalışmalarında Batı'nın Doğu reaksiyonunun planlı ve bilinçli olduğunu vurgulamıştır.¹⁰ Özellikle Rönesans sonrasında görülen Batılı tarihçilerin kullandıkları etiketleyici nitelemelere karşın bir tutum geliştirmiş¹¹ ve Doğu-Batı ilişkilerine metodolojik tutumla yaklaşım geliştirmiştir.

Osmanlı-Avrupa tarihi İnalıcık için dünya tarihinin uzun dönemleri kapsayan önemli bir parçasıdır. Bu sebeple o, Batı tarihi gibi belli bir merkez ve çevresi etrafında kurgulanan teorik tarihin, sosyolojik tasarımların; Osmanlı tarihi değerlendirmelerinde kullanılamayacağını vurgulamıştır.¹²

İnalıcık'ın tarihçiliği kendisinin de kabul ettiği üzere Batı metodolojisinin katkısı ile yol almıştır. O Batı'yı metodolojik anlamda eleştirmemiş, münferid bazı araştırmacıların kasıtlı metodolojik hataları dışında Batı'yı yetkin bulmuştur. İnalıcık'ın Doğu-Batı algısındaki ilmi olgunluk burada temayüz etmektedir. Osmanlı tarihi hakkında ampirik bilgi üretimini bu metodolojik tutumla sergileyen İnalıcık, bir yandan Batı eleştirisi yaparken diğer yandan onun metodolojisini kullanmıştır. Bu tutum epistemolojik bir gerilim olarak algılansa ve eleştirse de aslında bilimsel açıdan pragmatisttir. Bizatihi Batı ile ideolojik bir meselesi olmadığından bilimsel ve teknik gelişmelerde takibini anlamlı gören İnalıcık Batı metodolojisini kullanmaktan imtina etmemiştir. Batı ilmine, tarihçiliğine saygı duyduğunu ancak bağnazca tutumlarını da görmek gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bunun için belgelerle hakikatleri ortaya çıkartmak üzere çalışmalar yaptığını bunun bir milliyetçilik değil gerçeğe hizmet meselesi olduğunu sık sık vurgulamıştır.¹⁴

İnalıcık Batı'nın ideolojik tarih yaklaşımını hatalı bulurken kendi Doğu-Batı algısını, bu ideolojinin dışında bir perspektifte konumlandırmış, Batı'nın tarih tezlerine itiraz etmekle kalmayıp alternatif tez önerilerinde bulunmuştur. Özetle İnalıcık'ın Doğu-Batı algısı, dogmatik anlayıştan uzak, tarihî süreci ve bilimsel gereklilikleri dikkate alan bir yaklaşım ile çevrelenmiştir.

İnalıcık kendisi gibi bakmayan Batı hayranı tarihçileri özellikle eleştirmiş, araştırma yaklaşımı olarak durdukları noktayı doğru bulmamıştır. Ona göre münevverlerimiz Batı dünyasında geliştirilen fikirleri araştırmadan, soruşturmadan hakikat gibi kabul etmeye meraklıdır. Adeta Batı'dan çıkan düşünceleri gerçeğin ta kendisi gibi almakta ve kabul etmektedirler. İnalıcık değerlendirmeden, teyit etmeden, eleştirel yaklaşımdan kabul edilecek hiçbir bilginin varlığını kabul etmeyerek bilimsel şüphenin hakkını vermektedir.¹⁵

İnalıcık Doğu-Batı algısına sahiptir dahası Doğu adına bir algı yönetiminde bulunmuştur. Bu ifade İnalıcık'ın objektif tarih anlayışına gölge düşürecek tarzda anlaşılmalıdır. Şöyle ki Batı'nın yanlış şekilde yönlendirdiği Osmanlı tarihi algısının değişimi için doğru ve gerçek tarih verilerinin gün yüzüne çıkartılmasından ibaret olan bu algı yönetimi, Batı'nın algı odaklı tarih araştırmalarının aksine İnalıcık'ın tarafsızlığı ile çevrelenmiş gerçek tarih anlatısı olarak arşivlere dayandırılmıştır. Arşiv odaklı olması sebebiyle İnalıcık'ın bazı çalışmaları defteroloji¹⁶ şeklinde

¹⁰ Halil İnalıcık, "Atatürk'ün Mektebinde Atatürk'ün Askeri Gibi Gece Gündüz Çalıştım", Tarihe Düşülen Notlar II, İstanbul 2019, s. 67.

¹¹ Ortaylı, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı*, İstanbul 2007, s. 9-10.

¹² Halil İnalıcık, "Yetkin Tarihçiler Nasıl Çalışıyorlar?", *Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodolojisi*, ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2021, s. 275.

¹⁴ Halil İnalıcık, "Tarihin İçinde Bir Seyyah-ı Âlem", *Tarihçilerin Kutbu Halil İnalıcık Kitabı* (Görüşmeci: Emine Çaykara), İstanbul 2007, s. 284.

¹⁵ Özer Ergenç, "Halil İnalıcık ve Tarihçiliği", *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalıcık Tarih Ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, (Ankara: 2022), s. 20.

¹⁶ Bülent Arı, "Halil İnalıcık ve tarih yazıcılığı metodolojisi", *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalıcık Tarih Ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, (Ankara: 2022), s. 25.

dalga konusu edilmişse de hakikatte veriler tarihi delil olma karakterleri ile dikkat çekmiş ve İnalıcık böylece dünya tarihçileri arasında yer alabilmiştir. O, yanlış kabul edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağına, bağınazlıkla suçladığı Batı araştırmalarına yönelik eleştirilerin benzeri eleştirilere muhatap olma ihtimalinin farkındadır. Araştırma stratejisini bunun üzerine kurgulayan İnalıcık, Batı metodolojisini kalkan edinmiştir. Bu ifadeler nazarıyla bakıldığında İnalıcık tarihçiliği yanlıdır ve Doğu medeniyeti olan Osmanlı tarihinin hizmetindedir. Ancak çalışmalarına bakıldığında bu bir niyet okumasından öteye geçememekte, araştırma verileri arşivlere dayandığı, filolojik yetkinliği ile milletlerin kendi arşivlerine dayanarak tarihlerini yazdığı ve gerçek dışı anlatımlar barındırmadığı için eleştirilerden azadedir. Batı'yı eleştirdiği gibi eleştirilememektedir.

3. İKTİSADÎ KONULARDA DOĞU-BATI ALGISI

İnalıcık tarihi, ticarî ve sosyal faktörleri merkeze alarak diğer pek çok alana etki eden yönleriyle ele almaktadır. Bunun bir sonucu olarak Doğu-Batı algısı, ticarî faaliyetleri merkeze aldığı çalışmalarında net şekilde görülebilmektedir. Çalışmalarında, Doğu-Batı merkezli dinî bir ayrışmanın aksine milletlerin ve devletlerin davranışlarındaki temel-güçlü nedeni yani iktisadî çıkarı dikkate almıştır. İnalıcık; Doğu-Batı ticaretini ilişkilere etki eden yönüyle karşılaştırmalı yaklaşımla ele almıştır.¹⁸ Çünkü meselelerin ardıl insanî nedenlerine odaklanmayı metodik şekilde benimsemiştir. Bunda Osmanlı'nın ve Avrupa'nın deniz ötesi geniş coğrafyalarda gerçekleştirdiği ticaret etkilidir. Ayrıca tarih yaklaşımında önemli yere sahip olan Ömer Lütfi Barkan'ın öncülük ettiği iktisat tarihi çalışmaları da etkilidir.¹⁹ O Bursa üzerine yazdığı makalelerde, Balkan coğrafyasındaki Osmanlı sistemine açıklık getirdiği çalışmalarda iktisadî ilişkilerin halklara yön veren gücünü dikkate almıştır.

İnalıcık Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin sürekli temasında merkezi coğrafi öneme sahip Balkanlara ve buradaki ticarî-sosyal hayata özel bir önem vermiştir. İnalıcık'a göre Osmanlı Balkanlarda fethettiği topraklarda uzun yıllar tutunmayı Avrupalı iktidarların aksine sergilediği kolaylaştırıcı iktisadî yaklaşımıyla başarmıştır. İnalıcık için Balkan coğrafyasındaki idarî işleyişi etkileyen iktisadî nedenler, bölge tarihinin gerçek manada anlaşılmasındaki en temel araçtır.

İnalıcık Balkanlardaki Osmanlı yönetiminin, para ekonomisinin gelişmesine olanak sağlayarak siyasî ve idarî başarı sağladığı düşüncesindedir. Doğu-Batı ticareti Bursa ve Balkanlar üzerine çekilmiş, yerli gayrimüslimler düşük gümrük vergisi ile korunmuş, ticarî güzergâhların yol güvenliği sağlanmış, böylece para ekonomisinin gelişmesine fırsat tanınmıştır. Ayrıca eskiden yerel angaryalar halinde bulunan köylüyü ezen yükümlülükler Osmanlı'nın iktisat siyaseti ile makul bir noktaya taşınmıştır. Balkanlar için Batılı yerel yönetimlerden daha adil bir vergi sistemi uygulanmıştır. Osmanlı yerli aristokraseye Ortodoks metropolitleri, piskoposlara ise devlet hizmeti yapma imkânı tanımış ve tımar vermiştir.²⁰ Bazı manastırın imtiyazlarını onaylamış, vergi muafiyeti hakkı olanların hakkını korumuştur.²¹ İnalıcık'a göre Güneydoğu Avrupa'da Batı ile karşılaştırıldığında Osmanlı hâkimiyetinin yüzyıllar boyunca sürmesi özgün kabul edilen bu iktisadî plan üzerinden sağlanmıştır.

İnalıcık Osmanlı'nın sınır komşusu olduğu Avrupa'yla 15-16. yüzyıldan sonra iktisadî açıdan güçlü ilişki bağları kurmaya başladığı düşüncesindedir. Osmanlı'nın malî yapısı, iktisadî sistemi,

¹⁸ Halil İnalıcık, "Tarihe Yolculuk", *Tarihçilerin Kutbu Halil İnalıcık Kitabı* (Görüşmecisi: Emine Çaykara), İstanbul 2007, s. 85.

¹⁹ İnalıcık, "Güzel İngiltere", *Tarihçilerin Kutbu Halil İnalıcık Kitabı*, s. 115.

²⁰ İnalıcık, "Tozlu Gerçeğin İzinde", *Tarihçilerin Kutbu Halil İnalıcık Kitabı*, s. 130; Halil İnalıcık, "Halil İnalıcık'ın Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihçiliğindeki Yeri", *Osmanlı ve Modern Türkiye* İstanbul 2021, s. 318-319.

²¹ Halil İnalıcık, *Akademik Ders Notları* İstanbul 2016, s. 213.

Levant ticareti, Batılı devletlerarasındaki dinî-mezhebî çatışmaları ticarî sahada kullanması, diplomatik bir araç olacak şekilde kapitülasyon dağıtımını gibi meseleleri analitik çözümlenmelerle ele almıştır.

İnalçık çalışmalarında; toprak rejimi, gümrük bölgeleri, limanlar, kredi yaklaşımı, ipek-baharat ticareti, maden ve tuz üretimi, vergi sistemi, pamuklu ürünler, altın-gümüş trafiği gibi pek çok konuyu geniş bir açıyla değerlendirmiştir. Bu sayede dünya ticaret dengelerindeki değişimi tarihi süreç içerisinde değerlendirebilmiş, Doğu ve Batı arasındaki ticarî rekabeti sık sık dile getirmiştir. Endüstri devriminin arka planını ve Osmanlı ülkesini şekillendiren değişimleri tahlil etmiştir. Çin mallarının günümüzdeki Pazar hâkimiyetine benzer şekilde o dönemde Hindistan pazarının hâkimiyetinden bahsetmiştir. Pazarda Hint pahalı pamuklu kumaşlarının yerini taklitlerin alması, bu ürünlerin Ortadoğu ve Avrupa pazarlarını istilasına neden olmuştur. Bu pazar hâkimiyeti İngiltere'nin ucuz ve seri üretim sistemleri geliştirmesine sebep olmuş, Ortadoğu'da pazar hâkimiyetini ele geçirmesine kadar süreç devam etmiştir.²² Değişen dengeler Doğu'da emek maliyeti düşürürken büyük işsiz kitleler doğurmuştur. İnalçık, üretimden kaynaklı giderleri ve rekabet şartlarını İngilizlerin makineleşme yaklaşımıyla aştıklarını belirtmiştir. Bu sonuç İnalçık açısından dünya ekonomisinin seyir haritasını ortaya koymakta, Doğu-Batı arasındaki ticarî güç savaşlarının değişim tarihinde önemli bir noktayı teşkil etmektedir.

İnalçık'ın çizdiği bu tablo iktisat alanındaki araştırmalarında kullandığı metodu görünür kılmaktadır. O, Osmanlı sanayinin çöküş sürecinde teknoloji ile aşağı çekilen emek maliyetinde İngilizlerin başarılı olduğunun altını çizmiştir.²³ İnalçık, Osmanlı pamuklu sanayini zarara uğratan İngiliz kapitalizminin gelişmiş ekonomik yöntemlerle çalışmasını, Osmanlı ekonomik çöküşünü hazırlayışını bugüne kadar getirmiş ve Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma bağlamıştır.

İnalçık çalışmalarında fiskalizm-merkantilizm karşılaştırması yaparken bir manada Doğu-Batı mukayesesi içindedir. Batı'nın Doğu'nun ekonomik açıdan önüne geçtiği yer merkantilizm yaklaşımıdır. Merkantalizm, yerli sanayide ve ihracatta sürekli büyümeye sağlanacak ticaret dengesi düşüncesine sahiptir. İnalçık, Batı'nın 18. yüzyılda Doğu ekonomilerinden bu yaklaşımla farklılaştığı, sanayi devrimine ve serbest piyasa ekonomisine bu noktadan ulaştığı görüşündedir.²⁴

Ticarî hayat, hâkim güçler arasında gerçekleştiğinden Doğu ve Batı bu hayatın doğal aktörleri haline gelmektedir. Osmanlı Devleti; hâkimiyetinde yer alan Balkanlar, Karadeniz, Doğu Avrupa, Akdeniz, Kızıldeniz, Yakınoğu coğrafyalarında pek çok millet ve devletle ilişki içerisinde olmuş ve böylece devletin hâkimiyet coğrafyası açık bir pazar özelliği göstermiştir. İnalçık pazarda yer edinen Osmanlı ticarî hayatının tarafları olarak Yahudileri, Rumları, Balkan halklarını, Floransalıları, Cenovalıları, Venediklileri, Almanları, Portekizlileri, Hollandalıları, Endonezyalıları, İranlıları ayrı ayrı incelemiştir. Açık pazar uygulaması Osmanlı için önceleri faydalı görünse de zararları süreç içerisinde görülmeye başlanmıştır. Osmanlı'nın kapitülasyonlarla uyguladığı açık-kapı politikasının ve yerli sanayii iyileştirme, koruma gibi amaçları barındıran herhangi bir ekonomi politikası yürütmemesinin sonucu olarak İnalçık Osmanlı ekonomik düzeninin çöküşe geçtiği görüşündedir.

---

²² İnalçık, *Osmanlı Hakimiyyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*, s. 266.

²³ İnalçık, *Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*, s. 267.

²⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s. 1/53-54.

İnalcık tarihte mevcut büyük iktisadî hareket tablosunun iyi okunamaması durumunu ciddi şekilde eleştirmektedir. O, Osmanlı-Avrupa iktisadî tarihine; bazen parçadan bütüne seyreden tümevarımsal bir mantıkla, bazen de bütünden parçaya doğru yaklaşmıştır. Onun Doğu-Batı algısı, iktisadî ilişkilerin parça-bütün okumaları ile şekillenen tarihi anlama gayreti olarak görülmelidir. İnalcık'ın üzerinde çalıştığı iktisadî konuların tamamı bir araya getirildiğinde Osmanlı-Avrupa iktisat tarihine dair tam bir kompozisyonun ortaya çıktığı görülecektir.²⁵

İnalcık'ın Doğu-Batı algısını önemli ve özgün kılan Doğu ve Batı tarihini araştırırken kendi öz kaynaklarına müracaat etmesidir. İktisadî araştırmalarında ticarî tarafların kaynaklarını bir arada kullanmış olması objektif tarih yaklaşımının bir göstergesidir. Osmanlı-İtalya kent devletleri arasındaki ticarî temasları Osmanlı arşivlerinin yanı sıra İtalyan arşivlerine başvurarak çalışması bunun en güzel örneklerindedir. İnalcık'tan önce mevcut literatür; Batılı tarihçilerin İtalyan tüccar cumhuriyetlerinin Levant'taki faaliyetlerini İtalyan çıkarları açısından kendi arşivlerindeki belgeler üzerinden yorumladıkları çalışmalardan ibarettir. Sadece İtalyan arşivlerinin dikkate alınması Levant'taki koşulların, Osmanlı açısından olayların nasıl görüldüğünün anlaşılmasına imkân vermemektedir.²⁶ İnalcık'a göre İtalyan kent devletleri tarihyazımının, Osmanlı'yı ve ticarî coğrafyanın şartlarını görmezden gelen anlatımı yönetsel açıdan sorunludur.²⁷

İnalcık dönemsel değişimleri, Doğu-Batı arasındaki ticarî ilişkileri, iktisat tarihine etki eden sistemsel farklılaşmaları dikkate almıştır, süreç tarihi anlatısı şeklinde işlenmiştir. Bu çerçevede İnalcık'ın ortaya koyduğu tarihyazımında Doğu'nun ve Batı'nın iktisadî yaşamına salt tarih konusu olarak yaklaştığı bilinmelidir.

3. SOSYO-KÜLTÜREL KONULARDA DOĞU-BATI ALGISI

İnalcık akademiye ilk başladığı yıllarda dönemin trendi olarak sosyal tarihçilik yaklaşımdan haberdardır. Bu yaklaşım 1950'li yıllara kadar çalışmalarında etkili olmuştur. Sonrasında interdisipliner bir yaklaşımla Osmanlı tarihinin bütün alan ve dönemlerine dair problem odaklı analizler yapmış, sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimi Osmanlı tarih yazımında görünür kılmıştır. Kaynaklara nüfuz etme becerisi ve filolojik yeterliliği ile Osmanlı ve Avrupa arşivlerine erişim engelli bulunmayan İnalcık, metodolojik tutumunda akademik yıllarının başında nerede durdu ise o duruşu hiç bozmadan yola devam etmiştir. Bununla birlikte tabii olarak araştırma tarzı, yaklaşımı ve değerlendirme açısı değişim göstermiştir. O araştırma konularını bir sistem dâhilinde seçerek mütemmim bir Osmanlı araştırma külliyatı oluşturmuştur. Kuruluş, yükseliş, duraklama ve yıkılış dönemlerine ait araştırmalarında Osmanlı-Avrupa ilişkileri olumlu-olumsuz tüm yönleriyle yerini almış, iki güç arasındaki değerlendirmeler kıyaslama ve etkileşim odaklı şekilde ele alınmıştır. O Osmanlı'nın Batı karşısında neden aciz düştüğü üzerine araştırmalar yapmış, çalışmalarının satır aralarında bu nedenleri sosyo-kültürel ve ekonomik temelli verilerle ortaya koymuştur.²⁸

İnalcık geçmişte ne oldu sorusunun yanı sıra toplumların nasıl işledikleri ile de ilgilenmiş bir tarihçidir.²⁹ Bu sebeple onun Doğu-Batı algısında Osmanlı'nın Avrupa'daki özellikle Balkanlar'daki halklar arası kültürel etkisi önemli bir yere sahiptir. O, Osmanlı'nın özgün sosyal politikalarla Balkan coğrafyasında sosyo-kültürel bir başarı elde ettiğini düşünmektedir. Balkan

²⁵ İnalcık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, s. 44-45.

²⁶ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s. 1/327.

²⁷ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s. 1/327.

²⁸ Aybudak, "Annales'ten Tarihsel Sosyolojiye Bir Köprü: Halil İnalcık." s. 388.

²⁹ Halil Berktaş, "Tarihçilerin Gerçeği Aramak Üzerine Kurulu Bir Töresi Vardır", *Ahlak Çalışmaları ve Ahlak Felsefesi Dergisi* (2021), 58-59.

köylülerinin feodal rejime karşı çıktığını ve doğudaki Roma geleneğini revize eden Osmanlı merkezîyetçi rejimini tercih ettiklerini dile getirmiştir.³⁰

İnalıcık son yarım asırda Osmanlı arşivlerinde özellikle arazi ve nüfus tahrirleri üzerine yapılan araştırmaların toplumsal yapısının anlaşılmasına hizmet ettiği görüşündedir.³¹ Arşiv belgelerinden yola çıkarak Osmanlı toplum yapısının Marksistlerin ifade ettiği 'Asya İmparatorluğu' nitelemesinden farklı olduğunu çift-hane sistemi üzerine yaptığı çalışmalarla ortaya koymuştur.³² O, bir çift öküzle sürülebilen bir çiftlik ve onu işleten bir hane ile ifade edilen çift-hane kavramını literatüre kazandırmıştır.³³

İnalıcık sosyo-kültürel meseleleri içerecek şekilde halkın günlük yaşamını çalışmalarında konu edinmiştir. Çok uluslu etnik yapının görünürlük kazandığı çalışmalarında Doğu-Batı algısı sosyal açıdan ön plana çıkmaktadır. O, şehir tarihini, gündelik hayatın şekillendiği ortamlar olması hasebiyle önemli bulmuş, araştırmalarının bir bölümünü şehirlere hasretmiştir. Arşivlerimizdeki kadı sicillerinin kaynaklığı bu manada önemsemıştır.³⁴

İnalıcık'a göre Osmanlı toplumu; teşkilatlanması ve kurumları, ekonomik teşekkülü, etnik yapısı ile kendine özgü bir sisteme sahiptir. İnalıcık, özgün Osmanlı yaklaşımının bir süre ilmî, kültürel ve sanatsal sahada Batı'ya öncülük ettiğini vurgulamıştır.³⁵ O, kendi özgün değeri yanında sosyal etkileriyle Osmanlı kültürünün, bir prestij kültürü olarak etkin olduğunu söylemiştir. Ona göre, Osmanlı sosyo-kültürel tarihî; çeşitli etkilerle yoğrulmuş ve nihayetinde özgün hal almıştır. Osmanlı kültürü ve yaşam üslubu ele geçirilen ülkelerin kültüründe, yaşam tarzında meydana getirdiği derin etkilerde görünürlük kazanmıştır. Öyle ki İnalıcık, tarihte gayrimüslimler için en çok istenilen şeylerden birinin Müslüman Osmanlı'ya benzemek olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Çünkü bu yaklaşım dikkate alınmadan Osmanlı sosyo-kültürel hayatına dair tarihi süreç hakkında söylenecek şeyler yanlış ve anakronik hata barındıracaktır.³⁶

İnalıcık'a göre Batı kültürü üzerinde Osmanlı etkisi, pek çok alanda yakın temas ile oluşmuştur. 14 -16. yüzyıllarda Osmanlı elçilerinin İtalya ve Fransa saraylarını ziyaretinde kıyafet kültürü ve adetleri hakkında merak uyandırdıklarını belirtmiştir. Bu merakla pek çok Avrupa sarayında Türk modası görülmeye başlamıştır. Osmanlı elçilerinin Batı'ya olan ziyaretlerinde halk sokakta toplanarak Osmanlı kültür ve modasına duyduğu ilgiyi ortaya koymuştur. Paris adeta İstanbul mahallelerinden biri haline gelmiştir.³⁷ Doğu'ya ait sosyal adetler kahvehane, askerî bando ve halı kullanımı gibi sanat ve davranış biçimlerinde kültürel alışveriş de kıyafet modası gibi moda haline gelmiştir. Fransa'da Osmanlı egzotizmi köylü çevrelere kadar sirayet gücü elde etmiştir.

İnalıcık tüm bu tarihî veriler ışığında imparatorluk sisteminin, tarafsız kültürleşme potası oluşturduğu düşüncesindedir. Helenistik dönemdeki yahut Roma-Bizans çağındaki gibi Osmanlı Devleti, topraklarında bir araya getirdiği otuz kadar etnik grubu, Kanûn-î Osmânî etrafında toplamış, ortak bir kültür çevresi tesis etmiştir. Bunun bir neticesi olarak Adriyatik'ten

---

³⁰ İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı (1969 Sofya Kongresi Raporu)", *Akademik Ders Notları*, s. 212.

³¹ İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı Üzerine Paradigmalar ve Araştırmalar", *İmparatorluktan Cumhuriyete*, s. 33-34.

³² İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı Üzerine Paradigmalar ve Araştırmalar", *İmparatorluktan Cumhuriyete*, s. 80.

³³ İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı Üzerine Paradigmalar ve Araştırmalar", *İmparatorluktan Cumhuriyete*, s. 34-35.

³⁴ Halil İnalıcık, "İstanbul'un Türk-İslam Şehri Olarak Yeniden İnşası", *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: 2019, s. 417.

³⁵ İnalıcık, "Vakıf Medeniyeti", *Osmanlı ve Modern Türkiye*, s. 158.

³⁶ İnalıcık, *Kısa Osmanlı Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı*, s. 50-51.

³⁷ İnalıcık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, s. 232.

Kafkaslara Macaristan'dan Yemen'e kadar Osmanlı kültürünün izlerine rastlanmaktadır.³⁸ İnalçık; Osmanlı toplumundaki farklı kimlikler arasındaki kültür kaynaşması sürecinde dinler ve etnik gruplar üstünde bütüne matuf ortak bir bilinçten, Osmanlı'ya has bir 'melting pot' / kültür kaynaşmasından bahsetmektedir.³⁹ Kuruluş ve yükseliş döneminde devletin hilafet ve İslam politikasının bir sonucu olarak neşet eden bu üst kimlik sadece kısa bir dönem gücünü kaybetmiştir.⁴⁰ Görüldüğü üzere İnalçık'ın sosyo-kültürel meselelere dair Doğu-Batı algısının merkezinde bu bir arada yaşama olgusu yer almaktadır.

İnalçık Osmanlı toplumuna mensup milletlerin özgün taraflarını yaşatabildiği, bunun devletin benimsediği imparatorluk bilincinden kaynaklandığı düşüncesindedir. Osmanlı, patrimonial devlet yapısına sahip olsa da egemenlik şemsiyesi altında toplanan milletler; kendi yaşam stilini koruyabilmiştir. Osmanlı egemenliği altındaki milletler şahsî halk kültürlerini koruyabilmişler, 19. yüzyıla gelindiğinde güçlenen milliyetçilik akımıyla yeniden doğuşa geçebilmiştir.⁴¹ İnalçık, İslam toplumları içinde yabancı kültürel etkilere en açık olanın Osmanlı olduğunu belirtmiştir. Özellikle Fatih döneminde devlet, kültürel ve sanatsal bakımdan Batı'yı yakından takip etmiştir. Osmanlılar bu dönemde İtalyan'ın Rönesans kültürüne merak duymuştur. Çok kültürlü dünyayı yakından tanımaya çalışmıştır. Birçok bilim adamını ağırlayan Osmanlı sarayı, Trabzonlu Amirutzes, Imrozlu Kritovulos ve Anconalı Ciriaco gibi Yunan ve İtalyan bilginlere de ev sahipliği yapmıştır. Amirutzes'e bir dünya haritası sipariş edilmiş, Batlamyus'un coğrafyasının çevirisi yaptırılmış, sarayda Yunan ve Latin klasiklerini barındıran bir kütüphane kurulmuştur. Saray duvarları İtalyan sarayları gibi freskolarla bezenmiştir. İnalçık, İtalya'nın nezdinde Avrupa kültürü ile yakından alakadar olan Osmanlı'nın, Müslüman kimliğine sahip çıkarken farklı kültürel değer ve gelişmelere de açık olduğunu vurgulamıştır. İnalçık'a göre Osmanlı'nın İtalya'yı fethetme planının arkasındaki amaç, Hristiyan ve İslam halklarını, kültürlerini kucaklayan ortak bir kimlik ve bunun üzerinde Roma İmparatorluğu'nun ihyasını gerçekleştirme düşüncesidir.⁴²

İnalçık Osmanlı toplumundaki kültürel etkileşiminde asimilasyonun olmadığını halkın yaşayarak yön verdiği sosyal hayatın doğal şekilde seyrettiğini ifade etmiştir. 16. yüzyıla kadar devam eden bu durum, dinî bağnazlık akımlarının gittikçe güçlenmesi ile sosyal değişime uğramıştır. O, Osmanlı'nın Batı karşısında ilmi sahada geri kaldığı dönemlerde yaşanan tartışmaların İslam toplumlarının modernleşme çabalarını baltaladığı ve bu tavrın günümüze kadar devam ettiğini belirtmiştir.⁴³

İnalçık'ın tarihyazımında, Osmanlı'nın kültürel kimlik kaybına yol açacak değişimler hariç Batılılaşma hamlelerine olumlu yaklaşmıştır. Onun Doğu-Batı algısı, Osmanlı'nın pek çok açıdan geri kaldığı noktaları tespitinde ve Batı'nın ilerlediği, teknik açıdan üstünlük kazandığı gelişmeleri dikkate almasında belirginlik kazanmaktadır.

O siyasal değişim ve dönüşüm bağlamında yaptığı değerlendirmelerle olayların izini yakın tarihe kadar sürmüştür. İnalçık'ın bu yaklaşımı, Doğu-Batı algısının güncelliği bakımından önemlidir. Batılılaşma yönlü reformları, toplumdaki yankısını dikkate almış, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde halkın tepkisini incelemiştir. O kurumlarda dikkat çeken ikilikten rahatsız Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Osmanlı aydınlarının, Batılılaşmadan geleneksel sosyo-ekonomik sistemin

³⁸ İnalçık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, s. 244.

³⁹ İnalçık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, s. 237.

⁴⁰ İnalçık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, s. 240.

⁴¹ İnalçık, "Osmanlı Beyliği'nin Kuruluş Aşamaları", *Tarihe Düşülen Notlar II*, s. 41.

⁴² İnalçık, "Osmanlı Kentleri ve Ulaşım Ağı, kentli Nüfus, Lonca ve Tüccarlar", *Klasik Çağ Osmanlı İmparatorluğu 1300-1600*, s. 189.

⁴³ İnalçık, "Bağnazlığın Zaferi", *Klasik Çağ Osmanlı İmparatorluğu 1300-1600*, s. 237-238.

yıkıcı şekilde etkilendiği görüşüne katılmıştır.⁴⁴ Batı'ya bağımlılık, zoraki reformlar, Batı'nın kültürde ve ahlakta taklidi onun tarafından kimlik bunalımı olarak yorumlanmıştır.⁴⁵ İnalçık kültür ile medeniyet arasında net ayırım yaparak maddî sahalarda Batılı usullerin takibini gerekli görürken kültürel hayat tarzında Avrupa ile özdeşleşmeyi kabul etmemiştir.

İnalçık, toplumsal değişimleri ve gelişimleri mutlak bir yorumla değerlendirmekten kaçınmıştır. Doğu-Batı münasebetlerini sosyolojik formüllerden de istifade ederek beşerî coğrafyanın etkilerini göz önünde bulundurarak farklı açılardan anlamlandırmaya çalışmıştır.⁴⁶

İnalçık, Doğu-Batı ilişkilerinin sosyo-kültürel ilişkilerini, kapsayıcı tarzda ele almıştır. Etnik çeşitliliği, sosyo-kültürel zenginlik haline getiren Osmanlı toplumunun şekillendirdiği medeniyete dikkat çekmiş, her medeniyet gibi Osmanlı'nın da kendine özgü kurumsal örgütlenmeler ve kültür altyapıları geliştirdiğini vurgulamıştır. İnalçık; medeniyetlerin Batı'ya uzaklık veya yakınlığına göre gelişmelerinin değerlendirilmesi tutumunu doğru bulmamıştır. Medeniyetlerin ve Osmanlı'nın kendi sosyo-kültürel ve zihinsel koşulları içinde araştırılması gerektiğini dile getirmiş⁴⁷ çalışmalarını bu algı ile kaleme almıştır.

Osmanlı sosyal hayatının, kültürel faaliyetlerinin, ekonomik ilişkilerinin hangi formüllerle ele alınacağı konusunda üretilen tarih modellerini taklitten uzakta kalması ve Osmanlı'ya uygun, özgün bir formül geliştirmesi bu anlamda kendisine özgü metodolojik yaklaşım geliştirdiğini ve ekolleşme yönünde attığı anlamlı adımların varlığını da işaret etmektedir. Aynı bir araştırma konusu olarak üzerinde çalıştığımız sosyo-kültürel ve iktisadî araştırmalarıyla şekillenen "İnalçık Ekolü" farklı bir içerik barındırdığından burada üzerinde durulmamaktadır.

4. SİYASÎ-ASKERÎ KONULARDA DOĞU-BATI ALGISI

İnalçık'a göre Doğu'nun ve Batı'nın yönetim anlayışını şekillendiren, askerî düşünceye yön veren Müslüman Doğu, Hristiyan Batı mücadelesidir. Din ülküsü gazâ anlayışı ile savaştan Osmanlı askerî gibi Hristiyan Batı askerleri de dinî saiklerle zaman zaman savaşmıştır. Savaş anlayışında ölümün şehadet, kalım gazilik sayılması Osmanlı açısından büyük bir avantaj doğurmaktaydı. Bizans İmparatoru Kantakuzenos bu sebeple Müslümanlara karşı savaş kazanmanın güç olduğunu söylemiştir. Osmanlı için askerî ülkü düşüncesinin varlığı bilindiği gibi Batı için diğer inanç sahiplerine yönelik misyonerlik faaliyetlerinin yahut karşı inançları yok etmenin kutsal bir görev, ibadet olarak algılandığını da bilinmelidir.⁴⁸ O bu sebeple İnalçık, Doğu-Batı ilişkilerinde gazâ ve haçlı düşüncesini karşılıklı askerî etkileşimin odağında görmüştür.

Doğu-Batı mücadelesi İstanbul'un fethedilmesi ile farklı bir boyut, haçlı fikri yeni bir içerik kazanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra haçlı seferleri Batı Hristiyan dünyasını koruma, savunma şeklinde algılanmıştır. İstanbul'un geri alınarak Türklerin tamamıyla Avrupa'dan çıkarılması, Haçlı Avrupası'nın Birinci Dünya Savaşı'na kadar temel siyasetini oluşturmuştur. İnalçık bu tarihî mücadelenin sürekliliğini Türkiye'nin hissetmeye devam ettiğini düşünmektedir. İnalçık'ın siyasî hayata bu türden taktiksel yaklaşımları, dönemsel değişimlere odaklanan analizleri Doğu-Batı algısının anlaşılmasındaki önemli araçlardır.

---

⁴⁴ İnalçık, "İkinci Binde Türkler", *Doğu-Batı Makaleler I*, s. 340.

⁴⁵ İnalçık, "İkinci Binde Türkler", *Doğu-Batı Makaleler I*, s. 339-340.

⁴⁶ İnalçık, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi", *Tarihe Düşülen Notlar Cilt 1 Konuşmalar (1947-2014)*, İstanbul 2019, s. 216-217.

⁴⁷ İnalçık, "Osmanlı ve Avrupa", *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, s. 372.

⁴⁸ İnalçık, "Kuruluş ve İmparatorluk: Osmanlı", *Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*, s. 157.

İnalcık'a göre Osmanlı'nın Avrupalı devletler arasında yürüttüğü denge politikası ve dünya hâkimiyeti siyaseti stratejik önemini artırmış diğer devletler karşısında siyasî açıdan vazgeçilmez ortak haline gelmesini sağlamıştır. O; Fransa, İngiltere, Hollanda gibi millî yapıların kendi içinde devletler sistemi kurmasına Osmanlı'nın ön ayak olduğunu böylece Avrupa siyasî coğrafyasının oluşumunu sağladığı görüşündedir. İncalcık Osmanlı katkısı sayesinde dağınık devletleri birleştiren bu sistemin Hristiyan-İslam mücadelesinin yerini dönem dönem Doğu-Batı siyasî dayanışmasının ve bütünleşmesinin almasına neden olduğu görüşündedir.⁴⁹

O, Batı ile Müslüman Osmanlı'nın siyasî-askerî manada gelişen iş birliğinden Batı tarihçilerinin genellikle rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı cephesinde de Batı ile Osmanlı arasındaki ilişkiler farklı kesimler tarafından başka yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. İmparatorluğun pragmatik düşünceli bürokratları, devletin menfaatini her şeyin üstünde tutarken; dinî ideolojiyi temsil eden ulema, Avrupa ile yakınlaşmaya hoş bakmamıştır. İncalcık bugün Türk dış politikasında karşılaştığımız pratik çıkarları dikkate alan bürokratik tutumun buraya dayandığı görüşündedir.⁵⁰

İncalcık, 16-17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmış, Batı karşısında askerî üstünlüğünü kaybetmiştir. Batı'nın ateşli silahları karşısında gelişme gösterememiş, ekonomik üstünlüğünü, donanma kabiliyetlerini gerektiği gibi güncelleyememiştir.⁵¹ İncalcık askerî sahadaki etkileşimleri bir kültürleşme hamlesi 'cultural borrowing' olarak gördüğünden bu manadaki kültürel ödünç almaları olumlu değerlendirmiş, gerekli görmüştür.⁵²

Doğu-Batı ilişkilerin Osmanlı açısından kırılğan hale gelişi hukukî sahada gerçekleştirilen reformlarla olmuştur. 19. yüzyılda gündeme gelen şark meselesi Avrupa'nın Osmanlı hakkındaki planlarını ifade eder üst bir kavram haline gelmiş, Batı Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan halka hukuksal eşitlik tanımak üzere İslahat Fermanı'nı ilan ettirmiştir. Böylece Batı, Hristiyanlarla ilgili yaşanan sorunlarda Balkanlarda ve Anadolu'da hami pozisyonuna bürünmüş, konsolosluklar ve diplomatlar aracılığıyla Osmanlı'nın iç işlerine karışır hale gelmiştir. Bu süreç 1919 yılına kadar devam etmiştir.

İncalcık, Osmanlı devleti yıkılmış yerine yeni bir cumhuriyet kurulmuş olsa da Doğu-Batı mücadelesinin devam ettiği görüşündedir. Stratejik ve coğrafi açıdan dünyanın çok hassas yerine Anadolu topraklarına hâkim Türkiye, tarihten gelen dinmez husumetin hedefidir. Osmanlı'nın yüzyıllar süren dünya egemenliğinden sonra Batı siyasetinin etkisiyle Balkanlarda, Avrupa'da ve Arap coğrafyasında Türklere karşı düşmanca tavırlar ortaya çıkmıştır. Siyasî-askerî-hukukî açılardan devam eden Doğu-Batı ilişkileri süreç tarihinin anlatımı, güncel duruma kaynaklık etmesi bakımlarından İncalcık için önem arz etmiş, tarihyazımında bu minvalde yer edinmiştir.

Bununla birlikte İncalcık Doğu-Batı arasındaki siyasî ve askerî ilişkilere, güç mücadelesine odaklanırken tarafsızlığını korumuştur. Zaman zaman Osmanlı tarihinden dersler çıkartsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde yaşadığı birtakım olayların tarihte yaşananlarla benzerliklerinin tartışıldığına dikkat çekse de tarihin ontolojik faydasına mümasil bu türden anlatılar objektiflikten uzak görülmemelidir. Gerileme sürecini tahlil eden Batılılaşma yönlü çabalara yerli kimliğin küreselleşme karşısındaki korunumuna vurgu yapan İncalcık, örtük

⁴⁹ İncalcık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, s. 283.

⁵⁰ İncalcık, "Tarihin İçinde Bir Seyyah-ı Âlem", *Tarihçilerin Kutbu Halil İncalcık Kitabı*, s. 232.

⁵¹ İncalcık, "Tarihin İçinde Bir Seyyah-ı Âlem", *Tarihçilerin Kutbu Halil İncalcık Kitabı*, s. 229.

⁵² İncalcık, "II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor", *Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*, s. 124-125.

yorumlamalarıyla dikkat çekmektedir. Onun sosyo-kültürel yahut iktisadî meselelere dair tarihyazımında temayüz eden bu yaklaşım, siyasî ve askerî meselelerin içinde barındırdığı rekabetçi ruhun doğal bir yansıması olarak kabul edilmelidir.

İnalçık pek çok çalışmasında niceliksel istatistiki verilerle Osmanlı hakimiyetinin Batı'nın iddialarının aksine şiddet ve sömürüye dayanmadığını, yönetim marifetiyle ve iktisadi sistemlerin halka uygunluğu ile geniş bir tabana yayıldığını ve böylece uzun bir dönemi kapsadığını ortaya koymuştur.⁵³

İnalçık'a göre Batı'da yürütülen Osmanlı çalışmaları temelde iki açıdan problemlidir. 20. yüzyılın başlarında dünya genelinde yaşanan devlet ve yönetim tasavvurundaki değişim imparatorluk coğrafyasında bir arada yaşayan milletlerin kopuşuna ve ulus-devletler olarak ortaya çıkmasına neden olmuş, bu durum da Osmanlı idaresini tarih sahnesinde tahakkümcü, milletleri boyunduruk altında tutan zorba bir idare durumunda göstermeye kaynaklık etmiştir. Zamanla bu yaklaşıma karşı çıkan ciddi ilmî araştırmalarla cevap veren olmayınca söylemlerdeki Osmanlı boyunduruğu ifadesi yerini Osmanlı sömürüsüne bırakmıştır.⁵⁴ Bu sebeple İnalçık pek çok çalışmasında arşiv belgelerine dayanarak Osmanlı tavrının nasıl olduğunu göstererek Batı tarafından konjektürel şekilde empoze edilen zorba, emperyalist Osmanlı algısını yıkmaya çalışmıştır. Osmanlı egemenliğinin şiddet ve sömürüye dayanmayan, yönetsel ve ekonomik açıdan oldukça yetkin geniş coğrafyalara yayılmış bir dönem olduğunu ortaya koymuştur.

İnalçık Batı'da yürütülen Osmanlı çalışmalarına yönelik ikinci problemi Marksist ve Weberyen sosyologların genellemeci yaklaşımlarında bulmaktadır. Onun için yapılacak en büyük hatalardan biri teorisyen ve doktriner bir yaklaşımla tarihsel veriye dayanmadan Osmanlı toplumunu tümünden açıklamaya çalışmaktır. Ayrıca masa başında kanaat getirilmiş, kalıplaştırılmış belli modelleri Osmanlı toplumunu anlamada kullanmak hayati tarihi hatalardandır. Bu duruma örnek olarak İnalçık Osmanlı'nın sokulmak istendiği "Asya tipi üretim tarzı" modellenmesine kayıtsız kalmamış Batı dünyasında ve hatta Türkiye'de ciddi şekilde takipçi edinen Marksist tarih teorisinin Osmanlı sosyal yapısına dair meselelere cevap veremediğini araştırmalarıyla ortaya koymuştur.⁵⁵ Cevap vermediğini söylemekle kalmayan İnalçık kalıcı doğru bilginin tarih araştırmalarında yer edinmesi için gerçekçi bilgiye erişerek doğru cevabı tespit etmiş, dünya tarihine Osmanlı ekonomisinin dayandığı çift-hane sistemini kavramsal olarak kazandırmıştır.

Burada görünen İnalçık'ın Batı metodolojisinin objektifliği çerçevesinde Osmanlıya dair Batı araştırmalarına çeki düzen vermesinden ibarettir. İnalçık Osmanlı araştırmaları için beklediği metodolojik ve gerçekçi özeni Avrupa hakkındaki araştırmalarında göstermiş olduğundan dünya tarihçisi olarak kabul görmeyi başarmıştır. Bu bağlamda Batı metodolojisini benimsemiş olması ile Batı'yı eleştirmesi epistemolojik bir gerilim barındırmamakta, aksine bütüncül ve mütekamil bir yaklaşım olarak temayüz etmektedir. Küresel histiografi açısından İnalçık'ın konumlandırılması gereken nokta burası olmalıdır.

5. MİLLÎ BENLİK BAĞLAMINDA DOĞU-BATI ALGISI

İnalçık, 20. yüzyılın hastalığı olarak ifade edilen kimlik sorununun, ben ve öteki husumetin günümüz Türkiye'sinde temel sorunlardan biri haline geldiği düşüncesindedir. Türk toplumunun kültür ve kimlik karmaşasını, tarihî manada bilinç uyandıran bir sistemin

---

⁵³ Aybudak, "Annales'ten Tarihsel Sosyolojiye Bir Köprü: Halil İnalçık," s. 388.

⁵⁴ İnalçık, H. (2009). Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği. *Doğu Batı*, 311-324., 312-313.

⁵⁵ İnalçık, H. (2009). Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği. *Doğu Batı*, 311-324., (İnalçık, 2009: 313-315).

yoksunluğunu dile getirmektedir. İnalıcık'a göre Türk toplumu derin bir kültür ve kimlik bunalımı içindedir. Bu bunalım siyasî açıdan da kaygı verici durumdadır. Toplumdaki gerilim, sadece kültürel sembollerde, selamlaşma gibi tavırlarda görüldüğü üzere basit düzeyde değil, uç gruplarda uzlaşıya kapalı bir kin ve nefret biçiminde kendini göstermektedir.⁵⁶

İnalıcık, kültür bunalımının nedenleri arasında insanlığın evrensel özgün kimliğini kaybetmesini ve akılcı Batı etkisi altında gittikçe daha çok kültürün birleşmeye başlamasını görmektedir. Farklılıkları dikkat dışı bırakan kültürel yaklaşımın kökleri Avrupa Aydınlanma Çağı felsefesine dayanmaktadır. Bu bir çeşit 'rationalité- européen' / 'rasyonel Avrupa' tasarımıdır ve etnosentrizmden yani diğer sosyal grupları kendi sahip olduğu etnik, kültürel özelliklere göre değerlendirmekten kurtulmuş değildir. İnalıcık'a göre Türkiye'de toplumsal gruplar arasında ben ve öteki ayrılığı, etnik kültür ve kimlik yabancılaşması yaygınlaşmaktadır.⁵⁷

İnalıcık'a göre Osmanlı İmparatorluğu bir Türk devletidir⁵⁸ ve Türkiye Cumhuriyeti onun devamı olarak aynı Türk kimliği taşımaktadır. O, kurulan yeni devletin Türk milliyetçiliğine dayanan ideolojisini doğru bulmaktadır.⁵⁹ Ancak Anadolu'daki bütün etnik grupların Türk olduklarını ispatlama gayretinde olan Türk tarih tezinin yaklaşımına katılmamaktadır. Anadolu'nun bir geçiş köprüsü olması sebebiyle bu tezin isabetli olmadığı görüşündedir. 25 farklı kavmi barındıran Anadolu coğrafyasında tarih ve arkeoloji çalışmalarından beklenen sonuç bu etnik grupların özgün varlıkları ile bir Türk milleti oluşturmasıdır. Bu minvalde İnalıcık, ABD'de yaşayan 80 etnik grubun anayasa garantisine alındığı gibi Türkiye'de de devlet bütünlüğü içinde demokrasi ve insan hakları ideolojisine uygun güçlü bir refah devletinin tasarlanması yönünde düşüncesini ifade etmiştir.⁶⁰

İnalıcık, Batı dünyasının Türk tarihi hakkında yazdıklarının tamamının yabancı arşivlere dayanmasından rahatsızlık duymuştur. Arşivlerin açılması ile Türk tarihinin yabancıların gözünde temize çıkacağını savunmuştur.

Görüldüğü üzere İnalıcık millî kimlik bağlamında Türk halkının özgün varlığının korunması gerektiği düşüncesindedir. Ayrıca Türkiye'nin tarihî ve coğrafi varlığının bir gereği olarak Avrupa Birliği'ne girmek için gösterdiği çabayı desteklemektedir. Uluslararası siyasette Türkiye'nin millî varlığını hissettirmesini önemli görürken Doğu-Batı mücadelesi bağlamında tarihsel düşmanlıkların devam ettiği gerçeğini göz ardı etmemektedir. İnalıcık için Avrupa-Osmanlı ilişkilerinin uzun tarihî geçmişi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dâhil olma gayretleri ile örtüşür görünmektedir.

İnalıcık; kültürel kimliğimizi, tarihi varlığımızı kirleten yaklaşımların kendi toplumumuz içinde zihni düzlemde faaliyete geçtiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Osmanlı sonrasında Türkiye'nin verdiği varlık savaşına dikkat çekmiştir. Ona göre; yıkıcı Ermeni tezlerini desteklemek, millî gururumuzu göz ardı etmek, Kurtuluş Savaşımızı 'vatan, millet, Sakarya' diye dalga konusu yapmak, beş yüz yıllık Osmanlı şehri olarak yeniden inşa edilen İstanbul'u Bizans mirası olarak değerlendirmek ve 'işgal' ettiğimizi savunmak; objektiflik, post-modernlik adı altında moda haline getirilmiştir. Bu tür yaklaşımlar, düşmanı alkışlamak ve teşvik anlamına gelmektedir. Genç kuşak böylece bir kültür ve yaşam bunalımına sürüklenmektedir.⁶¹

---

⁵⁶ İnalıcık, "Bilimler Akademisi: Tarih'te ve Türkiye'de", *Doğu Batı Makaleler I*, s. 21.

⁵⁷ İnalıcık, "Bilimler Akademisi: Tarih'te ve Türkiye'de", *Doğu Batı Makaleler I*, s. 21.

⁵⁸ İnalıcık, "Ne Mutlu Türk'üm Diyene!", *Tarihe Düşülen Notlar II*, s. 201.

⁵⁹ İnalıcık, "Ermeni Meselesinde Geç Kaldık", *Tarihe Düşülen Notlar II*, s. 42.

⁶⁰ İnalıcık, "Türk Tarih Kurumu Hakkında", *Tarihe Düşülen Notlar II*, s. 162-163.

⁶¹ Halil İnalıcık, "Güçlü Bir Kültür Savaşı Türkiye'nin Varlık Savaşıdır", *Halil İnalıcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, s. 139.

İnalçık Avrupa hayranı okumuş kesimin Batılı tarihçilerle ağız birliği yapmasını yanlış bulmaktadır. Buna karşın o, Osmanlı'nın tarihi imparatorluk siyasetinin koruyucu, hoşgörülü karakterini bir gerçek olarak ortaya koymuştur. 19. yüzyılda imparatorluk başarısını kaybedince Batı etkisiyle milliyetçi Balkan entelijansiyasının Yunan, Sırp, Bulgar ve Rumen devletlerini kurma imkânı bulabildiğini aktarmıştır. İspanya'da Müslümanlardan ve Yahudilerden geriye pek bir şey kalmayışını Batı tarihinin yıkıcı tavrının örneği olarak dile getirmiştir.⁶²

İnalçık, toplumda karşılık bulan 'ben ve öteki' arasındaki ikilemi, çekişmeyi ortadan kaldırmanın yolunun; dil, ırk, millet üstü bir birliğin tesisine imkân tanıyan dinlerin kardeşlik ve barış olgusu ile mümkün olduğu düşüncesindedir. Dinlerin, medeniyetler çatışmasına yol açmak yerine ittifakı getirebileceğini, insanlığı sonu gelmez bir mücadeleden böyle bir uzlaşının kurtaracağını ileri sürmüştür.⁶³ Bazı sosyologlarca toplumların en temel kimliği olan millî kültürlerin; dil, gelenek ve tarih bağlamında birleşme, uzlaşma ve beraberliği sağladığı üzerine ileri sürülen tezi de benimsemiştir.⁶⁴

Batı hümanizmi ve felsefesi dünya ortak medeniyetinin temeli haline gelmişse de İnalçık, özgün kültürel varlığımızı korumanın vazgeçilemez olduğunu vurgulamıştır. O, özgün kültürel varlığın korunmasının yanı sıra 'dünya ortak medeniyet havzasında eserler vererek var olmalıyız' düşüncesindedir.⁶⁵

Tarihî varlığı ve tecrübesi ile Türkiye, kadim bir devlet ve kültür mirasına sahiptir. İnalçık'a göre Avrupa-Amerika modelinin toplumumuzun geleceği bakımından kültürel bir analize tabi tutulması gereklidir. Batılılaşma hamleleri ve reformlar sebebiyle Türk kültürünün özgünlüğü bağlamında tartışma konusu yapılması gerekmektedir. Yaşam tarzı, dili ve davranışlarıyla toplumsal kopmaların ve karşıtlıkların sosyolojik çözüm önerileriyle gündeme alınması zorunludur. O, devletin; eğitim, küreselleşme, millî kültür ve azınlık hakları gibi konularda, toplumsal tepkileri ve bunalımları dikkate alarak çözüm üretmesi gerektiği düşüncesine sahiptir.⁶⁶

İnalçık'ın kimlik tasavvurunda, Batı tarihî bir mücadelenin tarafıdır. Düşmanlığını ve haçlı görüşünü papalık eliyle devam ettirmektedir. İstanbul'un fethini ve Ayasofya'yı hiçbir zaman unutmamıştır. Avrupa'nın idealist gençleri Türkiye aleyhine çalışmaktadır. Millî devletimiz, Batı'nın self determinasyon prensibini benimsemiş ve Balkan harbinden sonra hilafetin bittiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Anadolu'da Türk kimliğine dayanan millî hâkimiyetin tesisi kabul görmüştür.⁶⁷ İnalçık'a göre takip edilen bu millî politika ve benimsenen kimlik, Batı ve küreselleşme karşısında korunmalıdır.

Tarihçinin kabiliyeti ne derece ileri olursa olsun, siyasî ve dinî kanaatleri özellikle yetiştirdiği muhitin etkisi altındadır. Doğal olarak İnalçık'ın Doğu-Batı algısında, millî kimlik ideolojisinin ve Fuat Köprülü'nün etkileri görülmektedir. Avrupa'nın hatalarını, tarihimize yöneltmiş yanlış söylemlerini düzeltmek için çok çalıştığını söyleyen İnalçık, başarılı olduğu düşüncesindedir. Avrupa akademilerinde eserlerinin okutulmasını, objektif bilim sahasında yaptığı çalışmalara bağlamakta, Batının Osmanlı tarihini Türk gözüyle görmesine katkı sağladığını düşünmektedir.⁶⁸ Özetle İnalçık için Doğu ve Batı, medeniyet tarihinin birer konusudur. O, Batı'nın tarafgir

---

⁶² İnalçık, "Medeniyetler Çatışması Yerine Medeniyetler İttifakı", *Halil İnalçık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, s. 161.

⁶³ İnalçık, "Medeniyetler Çatışması Yerine Medeniyetler İttifakı", *Halil İnalçık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, s. 163-164.

⁶⁴ İnalçık, "Medeniyetler Çatışması Yerine Medeniyetler İttifakı", *Halil İnalçık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, s. 164.

⁶⁵ İnalçık, "Güçlü Bir Kültür Savaşı Türkiye'nin Varlık Savaşıdır", *Halil İnalçık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, s. 141.

⁶⁶ Halil İnalçık, "Türk Aydınlanma Çağı", *Tarihe Düşülen Notlar I*, (İstanbul: Timaş, 2019), s. 268.

⁶⁷ İnalçık, "Dua Edin Yüz Yaşını Göreyim", *Tarihe Düşülen Notlar II*, 157.

⁶⁸ İnalçık, "Atatürk'ün Mektebinde, Atatürk'ün Askeri Gibi Gece Gündüz Çalıştım", *Tarihe Düşülen Notlar II*, s. 67-68.

tutumunu, Osmanlı tarihini görmezden gelen tavrını eleştirmiş, akademik olarak Osmanlı tarihi alanını seçme sebebinin Batı'nın yanlı tarihyazımına cevap verme isteği olduğunu ifade etmiştir. Bu manada Doğu'nun temsilciliğini üstlendiği söylenebilir.

6. SONUÇ

İnalcık Doğulu bir tarihçidir. Araştırmaları mikro düzeyde Batı tarafından Osmanlı Devleti'ne yöneltilen haksız ithamlara cevap niteliğindedir. Makro düzeyde ise Osmanlı Devleti'nin ve milletler sisteminin doğru şekilde tarihte yer edinmesine hizmet etmiştir. Osmanlı toplumsal yapısı, modernleşmesi, küresel iktisadî faaliyetleri, duraklama ve gerileme dönemlerinde devlet tavrı gibi son derece önemli mevzularda yaptığı araştırmalar ve Türk tarihçiliğine getirdiği bakış açısı, Osmanlı'yı doğru anlatabilme gayreti barındırmaktadır. O, Osmanlı'yı tarihsel sosyoloji ve dünya-sistemleri analizi sahasında araştırılabilir kılmıştır. Bu bağlamda İnalcık, millî hizmet güdüsü ile bilimsel objektiviteyi birleştirmiştir. Kimileri için bu, eleştiriye açık bir durumsa da kimileri için beşerî ve tabidir, ayrıca nitel araştırma sahası için kaçınılmaz sonuçtur. Öte yandan İnalcık'ın Batı araştırmalarında yanlış olarak tespit ettiği ve düzelttiği hususlara yönelik reddiye çalışmalarına literatürde rastlanmamaktadır. İnalcık, Osmanlı araştırmalarında ciddi şekilde atif almaya devam etmekte, muhtelif dünya üniversitelerinde öğrencileri aynı ekol çerçevesinde eğitim hizmetlerini sürdürmektedir. Tespit ettiği tarihi gerçeklere yönelik reddiyelere rastlanmadığı gibi Batı/Avrupa tarihine dair araştırmalarına yönelik eleştirel ve hatalı olduğu iddiasını barındıran çalışmalar da yayınlanmamıştır. Denilebilir ki kendi çapında bir tür ideolojik savaş aracı olarak kullanılan tarihi araştırmalar, İnalcık'ın Batı metodolojisi ile tarihe doğruyu söyletme çalışmalarından sonra sürdürülememiştir. Batı'nın yürüttüğü tarihi algı yönetimi çalışmaları İnalcık araştırmaları ile cevap bulmuş ve Doğu-Batı araştırmaları İnalcık eliyle sağlam ve gerçekçi bir zemine oturmuştur.

İnalcık'ın Doğu-Batı yaklaşımı akademi hayatı boyunca değişmemiş, istikrarını korumuştur. O akademi Osmanlı tarihi araştırmalarına yönelişinin sebebi olarak Batı'yı gösterdiği noktadan hiç ayrılmamıştır. Ancak dünya tarihçisi olarak kabul görmeye başladığı dönemle akademiye yeni başladığı dönemde söylemlerinde ton farkı vardır. Çünkü kendi ifadesi ile önce alması gereken akademik yetkinliğe dair bir kabul söz konusudur. Kabul edilebilir düzeyde tarihi etkiyi yakaladıktan sonra söylemleri güçlenmiş açıktan Batı eleştirisi metin ve söylemlerinde yer edinmiştir. O; Hammer'den, Zinkeisen ve Jorga'dan başlayarak günümüze kadar yazılan bütün genel tarih eserlerinde hâkim görüş olarak kabul ettiği haçlı zihniyetini karşısına almıştır. Batı eliyle ve haçlı medeniyeti zihniyetiyle yazılmış tarihe yönelik karşı tavır akademik üslubun ardına gizlenmiş olsa da araştırmalarında hissedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında İnalcık, bir propagandacıdır. Batı'nın tarih anlatısında düşmanca görüşlerle yer edinen Osmanlı tarihini, gerçeğe aykırı Türk aleyhtarı söylemleri geniş bir propaganda olarak değerlendirmiş, uluslararası etkinlik ve faaliyetlerle aksine bir propagandada bulunmuştur. Bu propaganda gayreti Doğu-Batı algısının görünür bir ürünüdür.

İnalcık Osmanlı kuruluş ve yükseliş dönemi hakkında yaptığı araştırmalarda Doğu-Batı ilişkilerini sade ve başarı odaklı anlatmış, duraklama ve gerileme dönemine dair tarihyazımında analizci bir tutum sergilemiştir. Osmanlı'nın Batı karşısındaki siyasî-askerî hataları ve gerileyişi İnalcık'ın Türkiye namına güncel dersler çıkarttığı tarihyazımını şekillendirmiştir.

Onun Doğu-Batı algısı farklı konular çerçevesinde değişkenlik arz etmektedir. Doğu'nun ve Batı'nın sosyo-kültürel ve iktisadî alanlardaki ilişkileri söz konusu olduğunda İnalcık, meseleleri sentezci bir yazım tarzı ile ve doğal seyri içinde ele almıştır. Medeniyetlerin bir arada yaşaması bakımından Doğu-Batı haklarının birlikteliği onun için olumlu bir örnektir. O, Osmanlı'yı siyasî ve askerî açılardan Avrupa'nın bir parçası olarak gördüğünden teknik anlamda Batılılaşma çabalarını ve reformist düzenlemeleri desteklemiştir. Kültürel saha söz konusu olduğunda İnalcık Doğu-Batı etkileşimini olumlu görmemiştir. Çünkü kültür onun için bir kimlik meselesidir. Osmanlı kültürünün Avrupa üzerinde etkisinden rahatsızlık duymazken zaman içinde üstünlük kazanan Batı'nın Osmanlı üzerindeki kültürel etkisinden rahatsızlık duymuş,

Osmanlı halkının Batı'ya sosyo-kültürel benzeşimini bir asimilasyon, kimlik bunalımı olarak değerlendirmiştir. Özetle İnalçık; millî bakışın kaybedilmesine, aydınların ve halkın kendi kültürel değerlerinden kopuşuna millî bir algı ile tepkisel yaklaşmış, Türkiye coğrafyasının Batı ile devam eden tarihsel mücadelesinin göz ardı edilmemesi gerekliliğini vurgulamıştır. İnalçık sosyal birtakım değişimleri kültürsüzlük, şahsiyet kaybı olarak nitelerken adet ve geleneğin muhafazası için Batılılaşma karşıtı bir tavır sergilemiştir. Onun için Batılılaşma hiçbir zaman ve durumda gaye değildir. Benlik kaybına yol açacak her türden tavır ve kabul kimliği muhafaza için ret edilmelidir.

Onun amaç bakımından taraflı kabul edilebilecek tarihçiliği, usul bakımından tarafsızdır. İnalçık hem Osmanist hem de Avrupaisttir. Bu zıtlık paradigması zihni bir yanılığın barındırmaktadır. İki farklı coğrafyanın yakın ilişkisinin neticesinde şekillenen ortak tarihe İnalçık doğal şekilde hâkimdir. Metodolojiye taktiksel şekilde bağlı ve Osmanlı tarihi lehine çalışan İnalçık, millî hizmet motivasyonu ile bilimsel objektifliği dengelemiş, Batı merkezli anlatılan medeniyet tarihinde Doğu'nun yerini belirlemiştir.

KAYNAKÇA

- Arı, B. (2022). "Halil İnalçık ve tarih yazıcılığı metodolojisi." *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, Ankara.
- Aslantaş, S. (2017). "Prof. Halil İnalçık'ın (1916-2016) akademik biyografisi." *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(1), 112-129.
- Berktaş, H. (2021). "Tarihçilerin gerçeği aramak üzerine kurulu bir töresi vardır". *Ahlak Çalışmaları ve Ahlak Felsefesi Dergisi*, 58-59.
- Ceyhan, N. (2022). "Doğu-Batı kavramlaşması ve medeniyet tarihindeki yeri." *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, (16), 56-75.
- Ceyhan, N. (2024). *Halil İnalçık'ın Doğu-Batı Düşüncesi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Ergenç, Ö. (2022). "Halil İnalçık ve tarihçiliği." *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih Ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler I. Cilt*, Ankara.
- Gün, D. (2014). Bilimsel gelişmenin temelindeki doğu-batı etkileşimi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 9(22), 263-293.
- İnalçık, H., & Emine Çaykara. (Görüşmeci). (2007). *Tarihçilerin kutbu Halil İnalçık kitabı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2021a). *Osmanlı ve modern Türkiye*. İstanbul.
- İnalçık, H. (2016). *Akademik ders notları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, H. (2020). *Osmanlı hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*. İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalçık, H. & İnalçık ve Quataert. (Ed.) (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi (1300-1600)*, Cilt 1. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2021b). *İmparatorluktan Cumhuriyete*. İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalçık, H. (2019a). *İstanbul tarihi araştırmaları*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2022a). *Osmanlılar fütihat, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2022b). *İnalçık'ın merceğinden tarih bilinci*. İstanbul: Profil Kitap.

- İnalcık, H. (2022c). *Kısa Osmanlı tarihi Osmanlı imparatorluğu tarihine kuşbakışı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalcık, H. (2017). *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı mirası*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnalcık, H. (2019b). *Tarihe düşülen notlar I. Cilt: Konuşmalar 1947-2014*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2019c). *Tarihe düşülen notlar II. Cilt: Röportajlar 1958-2015*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2021c). *Klasik çağ Osmanlı İmparatorluğu 1300-1600*. İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalcık, H. (2021d). *Kuruluş ve imparatorluk sürecinde Osmanlı devlet, kanun, diplomasi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2018a). *Doğu Batı makaleler I*. Ankara: DoğuBatı.
- İnalcık, H. (2018b). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı medeniyetiyle özdeşleşme süreci*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H., & Ahmet Şimşek (Ed.). (2021). *Yetkin tarihçiler nasıl çalışıyorlar?" "Tarih nasıl yazılır?" Tarih yazımı için çağdaş bir metodolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kiral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 173-174.
- Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı düşünce dünyası ve tarih yazımı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Öztürk, A. (2013). Sosyal bilimlerde kavram ve olgu modülasyonu bağlamında bir teknoloji denemesi: sekülerist bilim indirgemeciliğinin din kavram ve olgusuna yaklaşımı örneğinde. *Sosyologca*, (6), 59-66.
- Utku, A. (2021). Annales'ten tarihsel sosyolojiye bir köprü: Halil İnalcık. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 382-399.